

Mariusz Rosik

Relacja Mk-Mt w świetle współczesnych ujęć teorii dwóch źródeł

Collectanea Theologica 66/4, 53-60

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MARIUSZ ROSIK, WROCŁAW

RELACJA MK – MT W ŚWIELE WSPÓŁCZESNYCH UJEĆ TEORII DWÓCH ŹRÓDEŁ

Problem synoptyczny¹, który korzeniami swymi sięga II wieku², a właściwy początek zawdzięcza J.J. Griesbachowi³, jest dziś na nowo przedmiotem badań i dyskusji. Jednym z powodów, dla których powraca zainteresowanie nim, jest odkrycie dokonane przez G. Howarda w British Library w 1987 r. H. Howard twierdzi, że natrafił na oryginalną kopię Ewangelii wg św. Mateusza w języku hebrajskim, która zamieszczona została w nieznanym niemalże czternastowiecznym rękopisie⁴.

Ostatecznie kwestia synoptyczna sprowadza się do pytania: z jakich źródeł pochodzi materiał, który zawierają trzy pierwsze ewangelie zwane synoptycznymi⁵? Pytanie to implikuje następane: jaka jest wzajemna zależność tych Ewangelii? Historycznie rzecz biorąc prób odpowiedzi na te pytania było wiele. Dziś niemal powszechnie przyjmowana jest któraś ze zmodyfikowanych wersji

¹ Gr. *συναφίς* oznacza objęcie jednym rzutem oka, spojrzenie ogarniające cały przedmiot (zob. J. K u d a s i e w i c z, *Jezus historii a Chrystus wiary*, Lublin 1987, 177).

² Papiasz, biskup Hierapolis (II w.) zakładał istnienie pierwotnej Ewangelii. Tacjan (II w.) w *Diatessaron* zestawiał Ewangelie (zob. H. L a n g k a m m e r, *Ewangelia według św. Marka* (PŚNT, t. III/2/, Poznań – Warszawa 1977, 365).

³ Opracował on pierwszą synopsę w 1776 roku (zob. E. Szymanek, *Wykład Pisma Świętego Nowego Testamentu*, Poznań 1990, 29). Autorzy, którzy za podstawę biorą hipotezę Griesbacha, idą w swych rozważaniach w dwóch kierunkach: jedni uznają zależność Łukasza od Mateusza za oczywistą, inni sięgają do źródeł patrystycznych (np. do pism Klemensa Aleksandryjskiego, który twierdzi, że Ewangelie z genealogiami zostały napisane pierwsze. Oba aspekty są przedmiotem szczegółowych studiów B. Orcharda, który jest autorem synopsy ułożonej według chronologicznego – zdaniem autora – porządku. Hipoteza Griesbacha była wielokrotnie dyskutowana na międzynarodowych konferencjach biblijnych.

⁴ Zob. R. B a r t n i c k i, *Najnowsze rozwiązania problemu synoptycznego*, RBL 42/1989/ nr 1, 30.

⁵ Zob. P.F. E l l i s, *Matthew, His Mind and His Message*, Collegeville 1985, 7.

hipotezy dwóch źródeł. Obok niej istnieją jednak również i inne hipotezy zyskujące sobie coraz to nowych zwolenników. Modyfikacje hipotezy dwóch źródeł doprowadziły do powstania kilku hipotez przyjmujących wiele źródeł. Są wśród nich takie, które odrzucają istnienie źródła Q: niektóre z nich przyjmują priorytet Marka, inne Mateusza. Współczesna egzegeza zna również kilku zwolenników tradycji ustnej.

Dyskusja nad kwestią synoptyczną jest dziś bardzo skomplikowana, skąd niemożliwe jest przedstawienie wszystkich istniejących poglądów. Ograniczymy się więc jedynie do czołowych autorów reprezentujących określone orientacje, których tezy wydają się szczególnie znaczące we współczesnej egzegezie.

W dzisiejszym stanie badań nad kwestią synoptyczną hipoteza dwóch źródeł jest najlepiej udokumentowana⁶. Zakłada ona pierwotność ewangelii wg św. Marka w stosunku do Ewangelii wg św. Mateusza, ponieważ jednak Mateusz zawiera materiał (wspólny z Łukaszem), którego nie ma u Marka, przyjmuje się istnienie hipotetycznego źródła Q (od niem. Quelle – źródło), które w przeważającej mierze było zbiorem logiów Jezusa⁷. Autorami hipotezy dwóch źródeł są H.J. Holtzmann, C. Weizsaecker i B. Weis. Bazują oni na spostrzeżeniu Lachmanna, że najstarszą Ewangelią jest dzieło Markowe⁸.

Dziś klasyczne ujęcie tej hipotezy jest już niewystarczające. Ciągłe powstają coraz to nowe jej modyfikacje, a w związku z tym różnie przedstawia się problem wzajemnej zależności dwóch pierwszych synoptyków.

Bardzo proste uzupełnienie klasycznej wersji przedstawia J.P. Meier. Oprócz dwóch postulowanych źródeł – Mk i Q – autor proponuje przyjęcie własnej tradycji dla Mateusza. Materiał ten nie miał formy jednolitego dokumentu, lecz docierał do Mateusza przez Kościół lokalny, do którego ewangelista należał⁹.

K. Parker dostrzega pewne archaizmy Mateusza w porównaniu z Markiem. Autor tłumaczy je korzystaniem obu ewangelistów

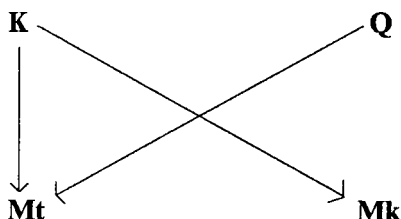
⁶ Zob. J. K u d a s i e w i c z, *Ewangelie synoptyczne dzisiaj*, Warszawa 1986, 86.

⁷ Por. P.F. E l l i s, *dz. cyt.*, 6-7.

⁸ Por. Z. J a r o s z e k, *Gdy biorę do ręki Biblię. Szczegółowe wprowadzenie do Nowego Testamentu*, Wrocław 1995, 28.

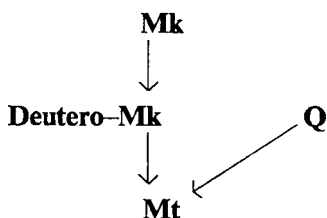
⁹ Por. J.P. M e i e r, *Law and History in Matthew's Gospel* (AnBib71) Rome 1976, 2-6.

ze wspólnego źródła określanego symbolem K (gr. *προγονος κοινος* – wspólny przodek)¹⁰. Wzajemna zależność obydwu Ewangelii schematycznie przedstawia się następująco:

Hipoteza K. Parkera odrzuca bezpośrednią zależność Mateusza i Marka. Zależności takiej brak również w propozycji R.L. Lindsey'a, który zamiast źródła K przyjmuje istnienie Ewangelii pierwotnej w stosunku do wszystkich synoptyków¹¹.

W ramach hipotezy dwóch źródeł umieścić należy propozycję A. Fuchsa¹², który zgodności Mateusza i Łukasza przeciwko Markowi tłumaczy istnieniem drugiej edycji Marka (Deutero-Markus). Zależność Mateusza i Marka w propozycji A. Fuchsa wygląda następująco:

Badania nad hipotezą dwóch źródeł doprowadziły do postawienia tezy o istnieniu tekstów paralelnych pomiędzy Markiem a Q. Teza ta stanowi problem w ujmowaniu problemu synoptycznego. Przyjęcie priorytetu Marka nie daje odpowiedzi na pytania dotyczące powstania tej Ewangelii. Jedni uczeni widzą w pierwszej

¹⁰ Zob. R. Bartnicki, *Problem synoptyczny dawniej i dzisiaj* STV 27(1989) i. 62.

¹¹ Por. *tamże*, 62-63

¹² Zob. *tamże*, 63.

Ewangelii niemal wyłącznie pracę Autora, inni stwierdzają, że w całym dziele nie istnieje specyficzny styl Markowy, który miałby być wynikiem pracy redakcyjnej (*redactional style*)¹³. Nie ma zgody wśród biblistów co do Markowych źródeł ani co do istnienia zbiorów przed-Markowych. Istnieją także różne opinie dotyczące Markowej znajomości i wykorzystania w jego dziele źródła Q. Zazwyczaj mówi się o redakcyjnej pracy Marka przy porównywaniu pokrywających się sekcji pierwszej Ewangelii i źródła Q. Ciągłe jednak nie ma jeszcze zadowolających wyników badań nad kolekcją pre-Q oraz materiałami funkcjonującymi indywidualnie, które wpłynęły na kształt Ewangelii Marka. Badania nad hipotetycznym źródłem Q są ciągle w toku, zwłaszcza gdy brać pod uwagę poszczególne stadia tradycji, kompozycji i redakcji¹⁴.

Według W. Schecka paralele Mk – Q nie są argumentami ani potwierdzającymi, ani zaprzeczającymi hipotezie dwóch źródeł¹⁵. A ponieważ jest ona najlepiej udokumentowana we współczesnych badaniach, pomimo odkrycia paralel Mk – Q, Scheck przyjmuje wpływ źródła Q na Ewangelię wg św. Marka¹⁶. Wpływ ten próbuje wyjaśnić stawiając hipotezę o istnieniu pierwotnej wersji Ewangelii wg św. Marka (tzw. Pre-Markus), która nie zachowała się do naszych czasów. Z tego dokumentu miało czerpać źródło Q, które z kolei wykorzystał redaktor obecnej Ewangelii wg św. Marka¹⁷.

Teza o istnieniu tekstów paralelnych Mk – Q leży również u podstaw hipotezy proponowanej przez P. Sandersa i C.M. Tucketta. P. Sanders uważa, że teksty, w których występuje zgodność Mateusza i Łukasza przeciwko Markowi, należy uważać za pochodzące z Q¹⁸. Nie wyklucza także istnienia pośrednich wersji

¹³ Zob. W. S c h e n k, *Der Einfluss der Logienquelle auf das Markusevangelium*, ZNW 70(1979) 141.

¹⁴ Zob. *The New Jerome Biblical Commentary*, red. R.E. Brown, J.A. Fitzmyer, R.E. Murphy, London 1993, 594.

¹⁵ Zob. *Tamże*, 594.

¹⁶ Zob. W. S c h e n k, *Der Einfluss...*, 141.

¹⁷ Zob. *Tamże*, 145.

¹⁸ Por. R.T. F r a n c e, *Matthew – Evangelist and Teacher*, Oxford 1989, 38 oraz: P. S a n d e r s, *The Overlaps of Mark and Q and the Synoptic Problem*, NTS 19/1972 – 73) 453-465.

Mateusza i Marka¹⁹. Na pokrewnym stanowisku stoi C.M. Tuckett, który w swych badaniach zajmował się głównie naturą źródła Q²⁰.

Nieco inne wyjaśnienie zgodności Mateusza i Łukasza przeciwko Markowi proponuje E. Best²¹, który duże znaczenie przypisuje tradycji ustnej. Tradycji tej nie formowała oczywiście żadna zasada porządkująca. Tak więc autor Mateusza pisząc swoje dzieło miał przed sobą Ewangelię wg św. Marka, źródło Q oraz własne źródło S w formie pisanej, a także znał kilka wersji ustnych przekazów o opisywanych zdarzeniach, które nie zawsze zgadzały się z dokumentami pisanymi. Mając przed sobą różne wersje tych samych wydarzeń wybiera te z nich, które bardziej odpowiadały jego zamysłowi teologicznemu.

Bardziej złożoną wersję hipotezy dwóch źródeł proponuje J. Carmignac. W swych badaniach dochodzi do wniosku, że oryginał Ewangelii Marka, Mateusza, a także źródło Q napisane były pierwotnie w języku hebrajskim²². Zależność Ewangelii Mateusza od Marka autor przedstawia następująco: z hebrajskiej Ewangelii św. Marka i ze źródła Q powstaje dokument kompilacyjny – tzw. Marek Uzupełniony, również w języku hebrajskim²³. Ten właśnie zaginiony dokument stał się podstawą do powstania Ewangelii wg św. Mateusza: autor Ewangelii Mateusza uzupełnił go Ewangelią Dzieciństwa, niektórymi przypowieściami, opisami chrystofanii, pogrupował słowa Jezusa w mowy, wprowadził elementy z tradycji ustnej i własne zwroty oraz cytaty ze Starego Testamentu. Pewne fragmenty z Marka Uzupełnionego zostały oczywiście pominięte w Mr²⁴. Hipoteza J. Carmignaca schematycznie wygląda następująco:

¹⁹ Zob. R. T. F r a n c e, *Matthew...* 44. Stanowisko to doprowadziło później do twierdzenia, że można przyjąć hipotezę kilku źródeł pokrywających się.

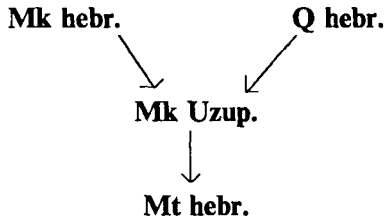
²⁰ Zob. C. M. T u c k e t t, *A Cynic Q?*, Bb 70/1989/ 349. Autor dostrzega liczne paralele między Q a tekstami cyników.

²¹ Por. E. B e s t, *The Gospel as Story*, Edinburgh 1986, 3-5.

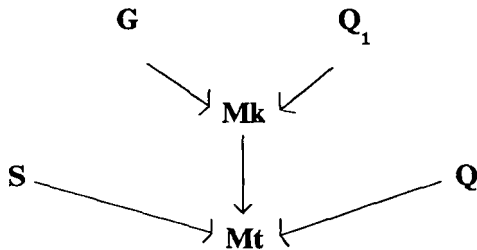
²² Zob. M. F o r t u n a, *Hebrajska ewangelia według św. Mateusza ze średnio-wiecznego traktatu żydowskiego*, RBL 62(1989) 241.

²³ Zob. R. B a r t n i c k i, *Najnowsze...*, 30.

²⁴ Zob. *Tamże*.

Pokrewną hipotezę proponuje W. Smithals, który przyjmuje istnienie Dokumentu Podstawowego (Grundschrift) oraz dwóch redakcji źródła Q²⁵. Dokument Podstawowy to wzmiankowany przez Papiasza „nieuporządkowany Marek”, zredagowany zaraz po zburzeniu Jerozolimy dla celów katechetycznych. Z tego dokumentu oraz z pierwszej redakcji źródła Q (Q₁) korzystał św. Marek. Dołączył do swego dzieła sekret mesjański i nadał mu orientację misyjną. Z tak uformowanej Ewangelii Marka, drugiej redakcji źródła Q oraz źródeł własnych S powstała Ewangelia wg św. Mateusza²⁶.

Nieco inną modyfikację hipotezy dwóch źródeł przedstawia R. Bartnicki. Badając pochodzenie tekstu Mt 9,35 – 11,1 i tekstów paralelnych autor dochodzi do wniosku, że należałoby przyjąć istnienie dwóch zasadniczych źródeł: źródło Q, znane tylko Mateuszowi i Łukaszowi, oraz drugie źródło, z którego czerpali wszyscy trzej synoptycy²⁷. Hipoteza o istnieniu źródła znanego wszystkim trzem synoptykom wynikała z badań literackich, które doprowadziły

²⁵ Zob. R. Bartnicki, *tamże*.

²⁶ Zob. R. Bartnicki, *tamże*.

²⁷ Por. R. Bartnicki, *Uczeń Jezusa jako głosiciel Ewangelii. Tradycja i redakcja Mt 9,35-11,1*, Warszawa 1985, 240-244.

do zakwestionowania priorytetu Marka w niektórych fragmentach²⁸.

W tym miejscu warto zająć się jeszcze jedną z modyfikacji hipotezy dwóch źródeł. Powstała ona z próby odpowiedzi na problem krótkich fragmentów, w których Mateusz i Łukasz zgadzają się ze sobą przeciwko Markowi. Rozwiązania tego problemu, a w związku z tym i próby ujęcia interesującej nas relacji Mt-Mk idą w kilku kierunkach. Jedni proponują przyjęcie wcześniejszej wersji Marka (*Proto-Mark*, *Urmarkus*), krótszej niż kanoniczna Ewangelia i różniącej się nieco od niej w słownictwie, stylu i strukturach gramatycznych. Z tego właśnie źródła czerpać miał Mateusz. Inni suponują istnienie źródła powstałego na bazie kanonicznej Ewangelii Marka (*Deutero-Mark*). Tekst, z którego czerpać miał Mateusz, różni się nieco od pierwszej Ewangelii, która skompilowana została ze źródłem Q w tzw. *Deutero-Marka*. Z tego dzieła korzystać miał Mateusz. Jeszcze inni proponują przyjęcie kilku źródeł, od których zależą Mateusz i Łukasz we fragmentach, w których zgadzają się przeciw Markowi. Źródłami tymi mogły być: jakaś pierwotna ewangelia, Proto-Mateusz lub fragmenty tradycji ustnej²⁹.

Prace Vaganaya, Farmera i Boismarda nadają nowego prestiżu kwestii zgodności Mateusza i Łukasza przeciw Markowi. Zdaniem tych autorów zbyt wielką wagę przywiązuje się do dużej liczby owych zgodności, zbyt mało natomiast miejsca poświęca się na badania poszczególnych fragmentów. Okazuje się, że owe zgodności nie są aż tak uderzające i można je z powodzeniem wyjaśnić względami redakcyjnymi, a to z kolei wcale nie zmusza do odrzucenia priorytetu Marka. Jest wiele motywów Ewangelii Markowej „poprawionych” przez dwóch pozostałych synoptyków (np. częste użycie spójnika *kai*, pleonazmy, czas terażniejszy i wiele innych). A priori wydaje się mało prawdopodobne, by dwóch autorów bazujących na tym samym dziele Markowym dokonało jednakowych zmian niezależnie od siebie. Bliższe jednak badania wykazują, że jeśli jeden z ewangelistów opuszcza coś ze źródła (w tym wypadku z Ewangelii Marka) dla pewnych powodów, to inny autor może – dla tych samych powodów – opuścić identyczne fragmenty lub dokonać identycznych zmian³⁰.

²⁸ Zob. R. Bartnicki, *Najnowsze...*, 31.

²⁹ Zob. *The New Jerome Biblical Commentary*, 593.

³⁰ Zob. *Tamże*.

Vaganay, Farmer i Biosmard postulują szczegółowe badania poszczególnych rodzajów zgodności i porównanie ich z innymi zmianami dokonanymi przez Mateusza i Łukasza w tekście Marka. Oczywiście nie wszystkie zgodności można wytłumaczyć względami redakcyjnymi: niektóre należy przypisać wpływowi źródła Q, inne tradycji ustnej, a jeszcze inne własnym źródłom poszczególnych ewangelistów. Wszystkie te wyjaśnienia pozwalają zachować ogólnie przyjętą wersję hipotezy dwóch źródeł z bardzo nieznacznymi modyfikacjami.

Problem zgodności pomiędzy Mateuszem i Łukaszem przeciwko Markowi R.H. Gundry i R. Morgenthaler wyjaśniają wpływem Mateusza na Łukasza, przyjmując jednocześnie istnienie źródła Q. Proponują więc również pewną modyfikację hipotezy dwóch źródeł³¹.

Przedstawione powyżej rozwiązania ukazują obecny stan badań nad teorią dwóch źródeł. Pomimo pojawiającej się coraz większej liczby problemów, hipoteza dwóch źródeł pozostaje nadal najlepiej udokumentowanym rozwiązaniem problemu synoptycznego³². Głównym jej atutem jest fakt, że unika ona przyjmowania dużej liczby źródeł, a w konsekwencji gubienia się w gąszczu dociekań i przypuszczeń.

³¹ *Tamże*, 595.

³² Por. H. Langkammer, *Wprowadzenie do ksiąg Nowego Testamentu*. Wrocław 1979, 231-261 oraz: tenże, *Wprowadzenie do ewangelii*, w: *Materiały pomocnicze do wykładów z biblistyki*, t. 5, Lublin 1982, 64-71.